

مسئولیت مدنی دولت‌ها ناشی از فیلترینگ اینترنتی

محمد رضا نواب (نویسنده مسئول)^۱، محمد اختری^۲

^۱ کارشناس ارشد حقوق – سردفتر اسناد رسمی، مشهد mohamadreza.navab1402@gmail.com

^۲ دکتری مدیریت فناوری اطلاعات، تهران M.akhtary@gmail.com

چکیده

با گسترش اترگذاری فضای مجازی در امور اجتماعی، دولت‌ها اراده جدی‌تری برای تمشیت و مهندسی روابط اجتماعی شهروندان در فضای مجازی پیدا کردند که یکی از مظاهر آن ایجاد محدودیت در دسترسی کاربران فضای مجازی به دلایل فرهنگی، امنیتی، اقتصادی و غیره است. حال سؤال این است که اگر فیلترینگ، منجر به تضرر کاربران فضای مجازی شود، آیا دولت‌ها نسبت به خسارات وارده مسئولیت مدنی خواهند داشت؟ مسئولیت مدنی دولت موضوعی است که از یک سو مرتبط با حقوق خصوصی و از سوی دیگر، مرتبط با حقوق عمومی است و همین مسأله بر پیچیدگی این موضوع افزوده است. خسارتی که بسیاری از کسب و کارهای اینترنتی در جریان قطعی اخیر اینترنت متحمل شدند، هم از چشم انداز اقتصادی و هم از چشم انداز حقوقی قابل بررسی است. این خسارات را نباید منحصر به خسارات مادی تقلیل داد، چه بسا اینکه شرکت‌های تجاری با قطع ارتباط با فضای خارج از کشور اعتبار و شهرت تجاری خود را در معرض لطمه جدی مشاهده کردند. میزان این خسارت در شرایط مبادله تجاری با خارج از کشور، به دلیل اینکه در این قراردادها برای عدم ایفای تعهد در زمان مشخص، حق فسخ یا انصراف یا جریمه نقدی قرار داده می‌شود، قابل تقویم و اثبات است. در این مقاله پس از بررسی نظریات حقوقدانان در باب مسئولیت مدنی دولت در فیلترینگ، سعی شده است با روش توصیفی-تحلیلی، نظری جامع و مانع ارائه شود تا علاوه بر جبران خسارت زیاندیدگان ناشی از فیلترینگ، با واقعیت‌های اداره جامعه توسط دولت نیز سازگار باشد.

واژه‌های کلیدی

فیلترینگ، مسئولیت مدنی، خسارت و مجازات، دولت، فضای مجازی

۱. مقدمه

با بسط گردیدن فضای مجازی انسان این فضا را بستر مناسبی برای انجام فعالیت‌های روزمره اقتصادی و اجتماعی و غیره دید و زندگی انسان به سمت هوشمند و دیجیتالی شدن حرکت کرد؛ زیرا انسان می‌تواند فعالیت‌های روزمره خود را بهتر، سریعتر و کم هزینه تر در ای بستر انجام دهد. فعالیت‌های موجود در فضای مجازی در بسترهای گوناگون از قبیل وب سایت، پیام رسانی اجتماعی و غیره انجام می‌شود.

مسئولیت مدنی دولت از اصطلاحات علم حقوق بوده و به معنای مسئولیت ناشی از اعمال دولت است، اعم از ای که مسئولیت مبتنی بر تقصیر بوده یا نبوده، خواه در اثر نواقص سیستم اداری و با خطای عوامل انسانی باشد. تقصیر شخصی مستخدم دولتی، خارج از شمول ای ماهوم بوده و مستثنی است. انواع خطای اداری دولت شامل عدم انجام وظایف اداری، مطلوب نبودن انجام وظایف اداری، تاخیر در انجام وظایف اداری میشود. قانون دولت را بهطور مطلق مسئول قرار داده که شامل تمام مؤسسات و سازمان‌هایی دولتی و محلی؛ یعنی شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به آن می‌شود.

۲. بیان مساله

اینترنت که از ارتباط چندین شبکه رایانه‌ای بوجود می‌آید، فراتر از مرزهای جغرافیایی قدم گذاشته و محیطی فارغ از دنیای فیزیکی تحت عنوان فضای مجازی بوجود آورده است، که در آن کاربران میتوانند تجارت، مکاتبه، خرید، مشاوره، تحصیل و... نمایند. امروزه دیگر دولتها نمیتوانند نسبت به تنظیم حقوقی فضای مجازی بی اعتنا بوده و آن را به خود کاربران و یا ارائه کنندگان خدمات اینترنتی واگذار نمایند. بلکه جنبه‌های مختلفی از مسائل مالی و تجاری مانند قوانین مالیاتی، حقوق مالکیت فکری، تجارت الکترونیک همچنین سیاست و اخلاق حسنه، دولتها را ناگزیر از چاره اندیشی جهت قانونمند نمودن فضای مجازی نموده است. لکن با توجه به اینکه حقوق و قواعد هر جامعه‌ای اصولاً در چارچوب مرزهای آن دارای معنا میباشد و با توجه به اینکه فضای مجازی مرزهای زمینی و خاکی نداشته بلکه از تعداد زیادی شبکه رایانه‌ای بوجود آمده که اطلاعات را بدون هیچ مانع جغرافیایی به آنسوی مرزهای ملی منتقل می‌نمایند.

تاریخ جهان مشحون از وجود آینده و روندهای است از دولت و حکومتها که هر یک صرفنظر از شکل می‌باشند. حاکمیت برخاسته از استقلال اراده «حاکمیت» و سازمان آنها همگی دارنده وصف مشترک حکومت و دولت حاکم است و لیکن این اراده مطلق نیست و قید و بندهایی دارد؛ که یکی از این قیود مسئولیت حاکمیت است.

مسئولیت مدنی به ضرر و زیان‌هایی اطلاق میشود که خارج از قراردادی که بین طرفین است، به کسی وارد شود. مسئولیت مدنی نوعی ضمان قهری است. مسئولیت مدنی و ضمان قهری از مباحثی است که قلمرو بسیار وسیعی دارد و مسائل مختلفی در آن مطرح می‌شود.

زیر مجموعه گسترده این مبحث، زمینه مناسبی برای تحقیقات حقوقی محسوب میگردد، بویژه آن که پاره‌ای از مسائل مندرج در این عنوان، که دارای مصادیق خارجی و مبتلا به نیز میباشد، تاکنون در منابع مسئولیت مدنی حقوقی، و حتی فقهی، اصلاً مطرح نشده یا در سطح بسیار محدود بررسی گردیده اند موضوعی است که در این مقاله به آن می‌پردازیم. منظور از دولت ناشی از فیلترینگ اینترنتی مسئولیت مدنی دولت ناشی از ارتباطات اینترنتی آن است که چنانچه در نتیجه فعل هر یک از اشخاص دولتی که با مقاصد و عناوین متفاوتی به صورت قانونی اقدام به فیلترینگ سایتهای اینترنتی و کلمات و واژگان می‌نمایند! به حقوق یا منافع اشخاص دیگری خسارت وارد آید، چه شخص یا اشخاصی، بر چه مبنایی و چگونه باید به جبران خسارت ملزم شوند. یعنی، هر گاه شخصی با طراحی یا وارد کردن یک

کلید واژه به شبکه اینترنت، اطلاعات و مطالب نرم افزاری بسیاری از کاربران را در ایران مسدود نماید و از این طریق به منافع مشروع عده ای لطمه وارد شود؛ مسئول کیست؟ آیا مسئولیت انفرادی است یا تضامنی؟ آیا ناشی از فعل شخص است یا ناشی از فعل غیر یا ناشی از فعل اشیاء؟ آیا مسئولیت نقض کننده حقوق و منافع دیگران از طریق اینترنت، مسئولیت مبتنی بر تقصیر است یا مبتنی بر خطر و یا مبتنی بر تضمین حق است و یا اینکه در هر یک از فروع خاص باید مبنایی خاص را انتخاب کرد؟ زیاندیدگان چه نوع خسارت‌هایی را و تا چه اندازه می‌توانند مطالبه کنند؟ اینها پرسشهایی است که احکام مربوط به مسئولیت مدنی ناشی از فیلترینگ اینترنتی باید به آنها پاسخ گوید.

۳. اهداف تهیه این مقاله

۳.۱ هدف اصلی

هدف اصلی از بررسی ای مقوله، شرح ابهاماتی است که در قوانین داخلی بنظر میرسد و اینکه اصولاً چه راه حل مناسبی در رفع این معضلات وجود دارد.

۳.۲ اهداف فرعی

استفاده از دستاوردهای حقوق بشر و مطالعات تطبیقی در جهت اصلاح قوانی موجود در چارچوب شرع مقدس اسلام و ارتقاء دانش کادر قضایی کشور از جمله راهکارهای این مقاله است.

۴. روش تحقیق

به طور کلی شیوه مطالعه این مقاله، روش توصیفی، تحلیلی و به صورت کتابخانه ای است. در بخشی از مقاله به توصیف پدیده های مورد نظر پرداخته شده است. در بخشهای دیگر با استفاده از روش فوق روابط حقوقی ناشی از ای پدیده ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است با توجه به اینکه نوع مقاله نظری - کاربردی است در هنگام برخورد با مسائل جدید و یا کشف موارد ابهام راه حل هایی ارائه می گردد.

۵. اصل آزادی اطلاعات

اصطلاحی است که نخستی بار در ایالات متحده آمریکا به کار رفته و در مورد « آزادی اطلاعات » محتوای خود تا اندازه های گمراه کننده است. شاید تصور شود که منظور از آن، آزادی همه ی انواع اطلاعات است اما ای تصور درست نیست. منظور از آزادی اطلاعات، آزادی دسترسی افراد جامعه به اطلاعات موجود در مؤسسات عمومی و برخی مؤسسات غیر عمومی است. با توجه به گمراه کننده بودن ای اصطلاح، برخی کشورها از عنوان دقیق تری در خصوص این آزادی استفاده کرده اند که نشان دهنده ی استفاده کرده است. آزادی دسترسی به اسناد اداری « محتوای آن نیز میباشد. برای مثال، فرانسه از عنوان حق دسترسی به اطلاعات یعنی اینکه هر یک از اعضای جامعه بتواند تقاوی دسترسی به اطلاعاتی را داشته باشد که در یکی از مؤسسات عمومی نگهداری میشود و آن موسسه جز در موارد استثنایی و احصاء شده و مشخص، اطلاعات درخواستی را در اختیار متقوای قرار دهد.

۵.۱ تاریخچه آزادی اطلاعات

آزادی اطلاعات یا حق دسترسی به اطلاعات موجود در مؤسسات عمومی، در مقایسه با سایر آزادیها، عمر چندانی ندارد و از ماهیم نسبتاً نوظهور است. حق مذکور نخستی بار در سال 1776 در قانون مطبوعات سوئد و برای روزنامه نگاران برسمیت شناخته شد. اما شناسایی گسترده ای حق چه در سطح بی المللی و چه در کشورهای مختلف، تنها در ربع آخر قرن بیستم صورت گرفته است. امروزه، تاثیرات مثبت و سازنده آزادی اطلاعات موجب شده است که حرکت سراسری به سمت آزادی اطلاعات آغاز شود. از دهه 24 به بعد، اقتدار گرایی در سطح جهانی دچار اضمحلال شده و ظهور دموکراسیهای جدید منجر به ووع قوانین اساسی جدیدی شده است که متضمن حمایتها و ضمانتهای خاصی درباره حق بر اطلاعات هستند. و هم اکنون رسانه های همگانی و گروههای مدافع جامعه مدنی، چه در سطح ملی و چه در سطح بی المللی، تشویق ها و تلاشهای زیادی برای دسترسی بیشتر به اطلاعات دولتی و مشارکت بیشتر در امر حکومت انجام داده اند.

۵.۲ آزادی اطلاعات و مفاهیم مشابه

آزادی اطلاعات، جایگاه و هویت مستقلی در نظام آزادی ها دارد که باید از ارجاع یا تقلیل آن به آزادی های دیگر نظیر آزادی بیان یا مطبوعات یا کلام یا ارتباطات خودداری شود. برای آگاه شدن از هویت مستقل ای آزادی توجه به تعاریفی که از آزادی های مذکور شده است ضروری است:

در تعریف آزادی بیان آن گونه که در ماده 19 اعلامیه ی جهانی حقوق بشر بیان شده، میتوان گفت عبارت انسان از داشت عقاید خود، بیم و اضطرابی نداشته باشد و در کسب اطلاعات و افکار و در : « است از اینکه آزادی مطبوعات نیز متضمن آن «. اخذ و انتشار آن، به تمام وسایل ممکن و بدون ملاحظات مرزی آزاد باشد است که محدودیت و نظارت قبلی بر انتشارت وجود نداشته باشد و مدیران یا مالکان یک نشریه آخرین حرف را در مورد آنچه میخواهند بنویسند یا منتشر کنند داشته باشند. از ان آزادی به آزادی انتشار نیز یاد میشود. آزادی کلام معنایی اعم از آزادی مطبوعات داشته و آزادی در صحبت کردن، چاپ کردن، پخش رادیویی یا تلویزیونی عقاید یا

اطلاعات بدون مداخله و کنترل قبلی دولت را شامل میشود. آزادی ارتباطات نیز اصطلاح جدیدی است که بر حق برخورداری از امکان آگاه شدن و آگاه کردن، حق شرکت در اجتماعات و مباحثات و به طور کلی حقوق مرادفاتی تأکید دارد. هدف ای آزادی، آن است که نقص آزادیهای مذکور صرفاً به جریان یک سویه اطلاعات از سوی وسایل ارتباطی به سوی مردم منتهی میشود ولی آزادی ارتباط در صد است زمینهای جریان دو سویه و متقابل اطلاعات را فراهم آورد. با توجه به اینکه آزادی بیان در برگزیده سایر آزادی های رسانهای نیز میباشد به نظر میرسد که بیان تفاوت های این آزادی با آزادی اطلاعات برای روش ساخت تفاوت های آزادی اطلاعات با آن آزادی ها نیز کافی است.

معمولاً از حق دسترسی به اطلاعات موجود در مؤسسات حکومتی به عنوان یکی از لوازم اصلی آزادی بیان یاد میشود زیرا مهم تری تدبیر حقوقی جهت تهیه اطلاعات لازم و دقیق برای اعمال آزادی مذکور به شمار میرود. برای مثال، در اسناد و کنوانسیونهای بی المللی نظیر اعلامیه جهانی حقوق بشر یا میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی که از آزادی بیان حمایت کرده اند از آزادی اطلاعات به عنوان یکی از مهمترین مقدمات آزادی بیان نام برده شده، این دو آزادی، از یکدیگر لاینفک شناخته شده اند. لذا، آزادی بیان مستلزم آزادی در جستجوی فعال اطلاعات از منابع آن است و اشخاصی که از حق آزادی بیان برخوردارند باید از حق دسترسی به اطلاعات نیز برخوردار باشند. مبنای ای پیوند آن است که برای داشتن وسایل ارتباط جمعی پویا، روزنامه نگاران نباید به صورت منفعل به اطلاعات و اخباری که در اختیار آنها گذاشته میشود بسنده کنند بلکه باید این حق توانایی را داشته باشند که به جستجو و شکار اطلاعات بپردازند. ماده 19 میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، آزادی بیان را شامل آزادی جستجوی اطلاعات دانسته و قابل ذکر است که «منجر جمع آوری» با «جستجو» در زمان تصویب این سند بین المللی، پیشنهاد جایگزینی ساخت کلمه به حذف جستجوی فعال در جمع آوری اخبار میگردد در مجمع عمومی سازمان ملل مورد پذیرش واقع نشد و اکثریت کشورها از لزوم حمایت از فعال بودن برای تهیه اطلاعات دفاع کردند. مبنای نظری و استدلالهای مختلفی برای شناسایی آزادی اطلاعات و حمایت از آن ارائه شده است.

از نظر تاریخی بنظر میرسد که رفع نواقص آزادی بیان و مطبوعات اولین مبنا برای حمایت از آزادی اطلاعات بوده است. یکی از کارکردهای اساسی آزادی بیان و مطبوعات که به عنوان رکن چهارم دموکراسی شناخته میشود این است که میخواهد آگاهی های لازم برای مشارکت در امور جامعه را به مردم اعطا کند. با وجود این به مرور زمان اثبات شده است که مطبوعات و سایر رسانه ها آن طور که باید و شاید نمیتوانند اطلاع رسانی کنند. عوامل مختلفی در این ناکامی نقش دارند که از جمله میتوان به عدم امکان دسترسی اصحاب رسانه به اطلاعات لازم، هزینه بر بودن دسترسی به نشریات، محدود بودن موضوعات و مسائل مطرح در رسانه ها، محدود بودن قلمرو جغرافیایی توزیع مطبوعات، محدود بودن انتشار روزنامه ها، تأخیری و جانب دارانه بودن اطلاعات و تحلیلهای ارائه شده در اکثر رسانه ها، تبانی با صاحبان قدرت در اطلاع رسانی، شیوع انواع سانسور شکلی و ماهوی در فعالیتهای رسانه ای و لزوم داشت سواد رسانه ای برای فهم بسیاری از مطالب رسانه ای، اشاره کرد.

مبنای حقوقی آزادی اطلاعات عبارتند از: تعلق اطلاعات به مردم، مسئول شناسی و پاسخگویی، خلاف قاعده بودن محرمانگی و مبارزه با فساد اداری

۶. مسئولیت مدنی ناشی از قراردادهای اداری

گاهی اوقات با دخالت دولت برای تأمین منافع ملی و حفظ قشر کارگران و مصرف کنندگان باعث میشود که برخی قراردادها از صورت یک رابطه ساده خارج شده و جنبه اجتماعی و عمومی به خود بگیرد. به طوری که مصلحت عمومی و جمعی بر حاکمیت اراده فردی غلبه پیدا کند. مثل قراردادهای الحاقی که بین دولت و شرکتهای ارائه دهنده خدمات اینترنتی منعقد میشوند. آنچه در این مقوله مورد بحث است این است که در اینصورت دولت چگونه مسئولیت پیدا میکند؟ آنچه مسلم است اینکه در موارد زیر دولت باید از عهده خسارت وارده بر آید:

- خسارات ناشی از تقصیر اداره: چنانکه اداره به علت ارتکاب تقصیری سبب وارد آمدن خسارت به شرکت پیمانکار شود، مکلف به جبران خواهد بود. به عنوان مثال اگر دولت قرارداد خود را به علت مقتضیات عمومی فسخ نماید، چون پیمانکار بی تقصیر است؛ دولت باید خسارت را جبران نماید.
- خسارات ناشی از عمل حاکم: هر گاه خسارت ناشی از عمل حاکم باشد، دولت مسئول پرداخت آن است.

۷. مسئولیت مدنی ناشی از نقص وسائل و تجهیزات

هر گاه خسارات وارده مستند به عمل آنان نبوده و مربوط به : «... بموجب ماده 11 قانون مسئولیت مدنی نقص وسائل ادارات و مؤسسات مزبور باشد، در این صورت جبران خسارات بر عهده اداره یا موسسه مربوطه است. آنچه مسلم است این که به روشنی نمیتوان خساراتی که از تصمیمات شخصی کارمندان به بار آمده است را از ضررهای ناشی از نقص وسائل اداری باز شناخت. زیرا نقص وسایل نیز سرانجام مربوط به سوء تدبیر و اهمال کارکنان اداری میشود و انسانها هستند که درباره همه کارها تصمیم میگیرند.

هر اندازه که در اصالت کار افراد نسبت به کارهای جمعی اصرار شود این حقیقت را کم و بیش باید پذیرفت که امور جمعی آثار و ضرورت های ویژه خود را دارد و نباید آن را ترکیب ساده ای از تصمیمات فردی شمرد. گاه نقصی که سبب ورود زیان به اشخاص میشود نتیجه نادرستی بافتهای اجتماعی و چگونگی ساختمان اقتصادی سازمان دولتی است، چندان که فرد در آن محیط نمیتواند نقش سازنده و فعال داشته باشد و محکوم است تا از سیر طبیعی و عادی امور پیروی نماید. و در چنی مواردی است که دولت به عنوان شخص حقوقی مسئولیت مدنی پیدا میکند.

۸. مسئولیت مدنی ناشی از تصمیمات قوه مقننه

دشواری پذیرش مسئولیت دولت در اعمال قوه قانونگذاری به مراتب بیش از اعمال اداری است، زیرا این شاخه حکومت به طور مستقیم به دولت باز میگردد و به وسیله نمایندگان منتخب مردم اعمال میشود. دولت نیز در این زمینه در مقام حکومت است و به دشواری میتوان پذیرفت که قصور ناشی از قانون نارواست. به ویژه کسانی که تفوق اخلاق را بر حقوق نمی پذیرند. در قلمرو حقوق معیار نیک و بد ناروا را قانون میدانند و فرض این است که آنچه قانون حکم میکند روا و شایسته است. با وجود این بعضی عدالت را در این میبینند که ضرر ناشی از قانون بر همه یکسان تحمیل شود. راه این تحمیل همگانی پذیرش مسئولیت مدنی دولت است که بر بودجه عمومی تحمیل میشود و مالیات ها را بالا میبرد و از قدرت خدمات عمومی میکاهد.

تقصیر در خدمت به آسانی قابل تصور است، ولی تقصیر در حکومت به معنی امکان نظارت قضایی بر مصلحت گرایی دولت است. قاضی میتواند بر قانونی بودن رفتار اداری و قضایی نظارت کند و دولت قانون شکن را مسئول شمارد؛ اما وی حق ندارد بر سیاست گذاری خرده بگیرد و مسیر حکومت را در آینده معین نماید؛ زیرا در اینصورت است که به جای حکومت ملی به واقع باید از حکومت قضاوت سخن گفت. پس مسئولیت ناشی از قانونگذاری در صورتی قابل تحقق است که اقدام دولت بر خلاف قانون اساسی باشد.

۹. ارکان مسؤولیت مدنی دولت در فیلترینگ

حقوق دانان در بحث مسؤولیت مدنی، صرف نظر از مبنایی که برای مسؤولیت مدنی پذیرفته اند، برای تحقق مسؤولیت مدنی، سه رکن را در نظر می گیرند که بدون وجود این ارکان، مسؤولیت مدنی اساساً محقق نمی شود. لذا ضروری است در تحقق مسؤولیت مدنی دولت در قبال فیلترینگ، ابتدا وجود این ارکان بررسی گردد.

۹.۱ وجود ضرر

وجود ضرر، یکی از ارکان ایجاد مسؤولیت مدنی است، چرا که هدف از بنای نهاد مسؤولیت مدنی در حقوق، جبران ورر و خسارت ناروا است و تا زمانی که ضرری وجود نداشته باشد موضوعی برای ضرر عبارت از هرکاستی و نقصانی است که بر مال و حقوق مالی یا جسم « مسؤولیت مدنی باقی نمی ماند یا حیثیت و شهرت یا عواطف شخص، به طور ناروا و ناخواسته، از طرف دیگری وارد شود. برای تحقق مسؤولیت مدنی دولت در قبال فیلترینگ، ابتدا باید وجود ضرر محقق گردد. به این معنی که بررسی شود آیا ممکن است از فیلترینگ فضای مجازی به شهروندان خسارت وارد شود و همچنین چه اقسامی از ضرر در این بحث قابل بررسی هستند.

در یک بررسی اجمالی، تبیین می شود که ضرر جسمی از این طریق قابل تحقق نیست و لذا از طریق فیلترینگ، یا ضرر مادی و مالی قابل تحقق است و یا ضرر معنوی. از طرفی، در فضای مجازی، اموال، غیرمادی هستند مانند مالکیت یک وبلاگ یا وب سایت یا کانالی در یک شبکه اجتماعی؛ بنابراین ضررهای مالی ممکن، به واسطه فیلترینگ، تنها در حیطه ضرر به حقوق مالی شهروندان می باشد چرا که عین مال مادی در فضای مجازی وجود ندارد. همچنین ممکن است ضرر ایجاد شده، ضرری معنوی باشد مانند اینکه با فیلترینگ فضای مجازی، شهروندان، دسترسی خود به داده ها و محتوای شخصی را از دست بدهند و متحمل خسارات معنوی بشوند. حالت دیگر ممکن ضرر در فضای مجازی، بحث عدم النفع است؛ مانند شهروندانی که از طریق فضای مجازی اقدام به تجارت و کسب و کار می کنند و از

این طریق درآمدزایی دارند. به طور مثال، وب سایتهای مشهور یا کانالهای فعال شبکه های اجتماعی که مخاطبین قابل توجهی دارند، به طور ثابت از طریق تبلیغات درآمدزایی دارند و با فیلترینگ این بستر، عدم النفع قطعی محقق می شود.

۹.۲ ارتکاب فعل زیان بار

یکی دیگر از ارکان مسؤولیت مدنی، وجود فعل زیان بار است. عامل فعل زیان بار زمانی مسؤول جبران خسارت است که عمل زیان بار به او استناد عرفی داشته باشد. در بررسی تطبیقی این رکن مسؤولیت مدنی در فیلترینگ فضای مجازی متوجه می شویم که اقدام دولت به فیلترینگ فضای مجازی هم می تواند جزو مصادیق فعل زیان بار قرار گیرد، چرا که ممکن است عده ای از این اقدام متضرر شوند، البته انواع ضررهای ممکن از این طریق نیز در رکن وجود ضرر بررسی گردید، همچنین این فعل زیان بار تنها در صلاحیت دولت و یا حکومت است و تنها می تواند به آنها قابل استناد باشد. لذا این رکن هم ممکن است موجود باشد. ارتکاب عمل زیان بار ممکن است به صورت فعل یا ترک فعل محقق شود که در ترک فعل، تارک باید علاوه بر وجود وظیفه قانونی، امکانات انجام فعل را نیز در اختیار داشته باشد تا ترک انجام آن، عرفاً یک فعل زیان بار تلقی گردد در این موضوع، فعل زیان بار از طریق ترک فعل، امکان تحقق نخواهد داشت. چرا که فیلترینگ ناشی از اقدام بعدی دولت و محدودسازی فضای مجازی است.

۹.۳ رابطه سببیت

یکی دیگر از ارکان مسؤولیت مدنی، وجود رابطه سببیت عرفی بی فعل زیان بار و ضرر وارده است تا ضرر به عامل فعل زیان بار مستند شود و او مسؤول جبران خسارت بشود. تبصره ماده 10 ق.م.ا. نیز به این رکن اشاره کرده است. حقوق دانان وجود دو ویژگی را برای احراز رابطه سببیت ضروری دانسته اند. به عقیده آنان، رابطه سببیت باید مسلم و مستقیم باشد. در بحث فیلترینگ فضای مجازی نیز می توان وجود این رکن را مشاهده نمود. چراکه رابطه سببیت عرفی و مسلم و مستقیم میان فیلترینگ و زیان وارد شده به شهروندان متضرر قابل فهم می باشد.

۱۰. نتیجه گیری

مسؤولیت مدنی دولت بحثی پیچیده و اختلافی در حقوق است که یکی از علت های این پیچیدگی، ارتباط همزمان بحث با حقوق خصوصی و حقوق عمومی است. میان رشته ای بودن این بحث منجر شده است که عده ای از حقوقدانان آن را با دیدگاه حقوق کلاسیک خصوصی تحلیل کنند و عده ای دیگر، قواعد حقوق عموم را بر آن حاکم بدانند. بنابراین هر چند تاکنون نظریات فراوانی در این موضوع مطرح شده است اما هیچکدام جامعیت و مانعیت کافی را نداشته و پاسخگوی همه شرایط نیستند. با دید حقوق خصوصی و هم با دید حقوق عمومی مسؤولیت مدنی دولت تحلیل می شود. با ای توضیح که سعی شده است نظریه ای ارائه شود که علاوه بر در نظر گرفت اقتضانات خاص دولت در اداره جامعه تا حد امکان خسارت زیان دیدگان نیز جبران شود. با توجه به این نظریه، در تمام مواردی که به سبب عمل دولت به شهروندان خسارت وارد می شود، جبران خسارت امری مسلم است. مگر در مواردی که تقصیر وجود نداشته باشد و از عمل شرعی و قانونی دولت به اکثریت شهروندان جامعه خسارت وارد شود. پذیرش جبران خسارت در این موارد امری غیرمعقول و غیرممکن است و بدون در نظر گرفتن حجم گسترده فعالیت های دولت، وظیفه اداره جامعه را با مشکل مواجه کرده و عملاً دولت از انجام وظایف خود بازخواهد ماند.

ضررهای همگانی که ناشی از اعمال مشروع دولت باشد را می توان از لوازم عقلی و عرفی اداره جامعه توسط دولت و از ضروریات اجتناب ناپذیر زندگی اجتماعی دانست. بنابراین در حالتی که دولت جواز شرعی و قانونی بر انجام عمل داشته و مرتکب تقصیر یا قصوری نشده است، قابلیت جبران خسارت منوط است به اینکه زیان دیدگان از عمل دولت محدود و خاص باشند. در این حالت، جبران خسارت زیان دیدگانی که محدود هستند با در نظر گرفتن منابع و امکانات مالی دولت امری معقول، ممکن و عادلانه است. زیرا اگر خسارت این عده محدود جبران نشود مانند این است که این افراد مالیات بیشتری نسبت به بقیه افراد جامعه به دولت می پردازند و این مخالف اصل برابری افراد در تأمین هزینه های عمومی است.

مسؤولیت مدنی دولت در قبال فیلترینگ در فرض مختلفی قابل بررسی است. در صورتی که امکان اعمال فیلترینگ هوشمند وجود داشته باشد و دولت تنها سایت، کانال یا گروهی را که آسیب اجتماعی، امنیتی یا اقتصادی به کشور وارد می کند، فیلتر کند، به دلیل نامشروع بودن موضوع فعالیت، جبران خسارت منتفی است ولی اگر سایت، کانال یا گروهی که فعالیت های قانونی و مشروع انجام می دهد، فیلتر شود، جبران خسارت امری مسلم است. اما در صورتی که امکان اعمال فیلترینگ هوشمند وجود نداشته باشد و دولت به طور

مشروع و قانونی، برای احتراز از یک تهدید امنیتی، فرهنگی، اقتصادی یا اجتماعی به فیلترینگ غیرهوشمند مبادرت ورزد، در این صورت، اگر زیان دیده گان اکثریت جامعه را تشکیل دهند، دولت الزامی به جبران خسارت ندارد اما اگر زیان دیدگان تعداد محدود و معینی باشند، در این صورت، دولت ملزم به جبران خسارت است.

۱۱. پیشنهادات

صفحه فیلترینگ برای آدرس هایی که بدون نظارت انسانی مسدود شده اند (توسط ربات شناسایی یا در فهرستهای آماده بوده اند) صفحات فیلترینگ این گروه از آدرس ها بایستی شیوه آسانی برای گزارش فیلترینگ اشتباه توسط کاربران را داشته باشند. بطور مثال کلیدی برای گزارش فیلترینگ اشتباه آدرس در این صفحه وجود داشته باشد این گزارشات براساس تعداد کاربران منحصر به فردی که آنرا ارسال کرده اند (برای نمونه تعداد کاربرانی که با آی پی های منحصر به فرد گزارش فیلترینگ اشتباهی یک آدرس را داده ان) رده بندی و بررسی شده و در صورت لزوم آدرس اشاره شده از فهرست فیلترینگ خارج شود یا به فهرستی که توسط نیروی انسانی بررسی شده وارد شوند. توجه داشته باشید نمایش پیامی مانند آنچه در صفحه فیلترینگ امروز کشور وجود دارد در آدرس هایی که به اشتباه فیلتر شده اند به نوعی ارزش و اعتبار قوانین و نهاد فیلترینگ را کاهش می دهد؛ برای مثال سایتی مانند Alltheweb که موتور جستجو گر است (نتایج آن دقیقا مثل جستجوگر سایت یاهو است) مدت ها است که فیلتر شده و در صفحه فیلترینگ آن نوشته شده به استناد به قانون جرائم رایانه ای دسترسی به تارنمای فراخوانده شده امکان پذیر نیست و احتمال قوی میدهم که این آدرس هیچگاه توسط نیروی انسان بررسی نشده است.

منابع

- [1] قرآن کریم
- [2] آخوندی، محمود، آبی دادرسی کیاری، تهران: میزان، 1394
- [3] آرامی نیا، داود؛ موسی پور، حسی، مبانی اینترنت، تهران: انتشارات آفتاب گیتی، 1394
- [4] امامی، حس، حقوق مدنی، تهران، کتاباروشی اسلامیه، 1396
- [5] انصاری، باقر، حقوق ارتباط جمعی، تهران، سمت، 1399
- [6] انصاری، مرثی، المكاسب، قم: اسماعیلیان، 1394
- [7] اورول، جرج، حادثه واقعی، ترجمه مهدی جاویدان، انتشارات برنا، 1329
- [8] برومند، علی، مبانی اینترنت، تهران: دانشگاه علم و صنعت، 132
- [9] بزرگمهر، امیر عباس، قوانی مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران و فرانسه (بررسی قوانین
- [11] مسئولیت مدنی از نظر دکتری و رویه قضایی ایران و فرانسه و فقه) تهران: میزان، 1390
- [12] بهرامی، حمید، سوء استاده از حق، تهران: انتشارات اطلاعات، 1394
- [13] کلیات عقود و قراردادهای مدنی 3، نشر میزان، 1391
- [14] جعفری لنگرودی، محمد جعار، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران: گنج دانش، 1390
- [15] جلالی فراهانی، امیر حسین، جزوه ادله دیجیتال، دبیرخانه شورای عالی توسعه قضایی، آذرماه ۱۳۲۲